

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
HARRAN UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ULUSLARARASI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK
SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAWLANA JALAL AL-DIN RUMI
AND MAWLAWISM

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin 800. doğum yıldönümü anısına

BİLDİRİLER
II

26–28 EKİM 2007

ŞANLIURFA

ULUSLARARASI MEVLANA VE MEVLEVİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ-II**ISBN**

978-605-89998-2-4

Düzenleyen Kuruluşlar

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma ve Kültür Derneği

Editörler

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI
Prof. Dr. Ali BAKKAL

Düzenleme Kurulu

Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI

Sekreteryası: Dr. Hüseyin KURT

Prof. Dr. Ali BAKKAL, Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ, Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN, Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ, Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE, Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN, Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı İNAL, Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN, Dr. Celil ABUZER, Dr. Halil ÖZCAN, Dr. Kadir PAKSOY, Dr. Veysel KASAR, Dr. Vehbi ŞAHİNALP, Okt. Kadir ALPEREN, Okt. Abdülkadir AYDIN, Okt. Mehmet OYMAK

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN
Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU
Prof. Dr. Osman TÜRER
Prof. Dr. Mustafa KARA
Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK
Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Prof. Dr. Ali BAKKAL
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Dizgi-Tasarım

Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Grafik Tasarım

Öğr. Gör. Haldun ÖZBUDUN
Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Adres

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmanbey Kampüsü/ Şanlıurfa

MEVLANA'DA DİN-TOPLUM İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Ejder OKUMUŞ*

Özet

Mevlânâ Celâlüddîn Rûmî'nin, kitaplarında, toplumsal konulara özel bir önem verdiği görülmektedir. Bu çerçevede bir sosyal kurum olarak dinin toplumla ilişkileri, Mevlânâ'nın toplumsal konuları içinde önemli bir yer tutar. Ayrıca toplum kavramına yüklediği anlam, birey-toplum ilişkisinde birey ile toplumun sahip olduğu ağırlığa ilişkin yaptığı değerlendirme, birlik olmaya getirdiği yorum, toplumsal tabakalar için yaptığı tipoloji ve çözümleme, yöneticiler, yönetilenler ve alimler üzerine yaptığı işlevsel izah, çeşitli hususlara getirdiği sembolik açıklamalar, dinin toplumsal boyutları ve dinin toplumla ilişkileri üzerine yaklaşımları vs., Mevlânâ'nın toplumsal konulara ve bu bağlamda din-toplum ilişkilerine verdiği önemi göstermektedir. Bu çalışmada Mevlana'da din-toplum ilişkileri anlaşılmasına çalışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Mevlânâ Celâlüddîn Rumi, din, İslam, sosyolojik okuma, toplum, din-toplum ilişkileri.

THE RELIGION-SOCIETY RELATIONS IN MAWLANA

Abstract

It is seen that Mawlana Jalaluddin Muhammad al-Balkhi al-Rumi, in his books, gives a special importance to social subjects and events. In this frame, the relation of religion with society has a significant place in Mawlana's social issues. Also, the meaning that Mawlana gives to the concept of society, the interpretation that he makes about individual-society relationships, his approach to social integration and unity, his typology and analysis of social stratification, his functional explanations on governors, rulers, people being governed and scholars, his symbolic commentaries pertaining to different matters, his approaches on social aspects of religion, religion-society relations, and so forth show the importance that he gives on social dimensions of religion and, in this context, of religion-society relations. This study aims to understand Mawlana's approach to religion-society relations.

Key words: Mawlana Jalaluddin Rumi, religion, Islam, sociological reading, society, religion-society relations.

Giriş

Daha önce yaptığımız “Mevlana'da Sosyolojik Okuma” başlıklı çalışmada (2006) ortaya konulmaya çalışıldığı gibi toplumsal konulara “sosyolojik” bir bakış açısıyla yaklaştığı anlaşılan Mevlânâ Celâlüddîn Rûmî' (1207-1273), kitaplarında, din-toplum ilişkileri konusunda dikkate değer yaklaşımlar getirmektedir.

Toplum kavramına yüklediği anlam, birey-toplum ilişkisinde birey ile toplumun sahip olduğu ağırlığa ilişkin yaptığı değerlendirme, birlik olmaya getirdiği yorum, toplumsal tabakalar için yaptığı

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak.

tipoloji ve çözümleme, yöneticiler, yönetilenler ve alimler üzerine yaptığı işlevsel izah, çeşitli hususlara getirdiği sembolik açıklamalar vs., gerçekten de Mevlânâ'nın konulara "sosyolojik" okuma biçimiyle yaklaşımını göstermektedir (Okumuş, 2006: 63). Onun din-toplum ilişkilerine yaklaşımı, söz konusu sosyolojik okuma çerçevesinde doğru anlaşılacaktır.

"Hiç kuşkusuz Mevlânâ bugünkü anlamında bir "sosyolog" değil; ancak toplumda bir düşünür, sûfi, bilge ve sorumlu bir kimse olarak sosyal konularda kafa yormuş, toplumu, toplumsal grupları, birey-toplum ilişkilerini, sosyal olayları, dinin toplumla etkileşimini, peygamberlerin önderliğini ve toplumları yönlendiriciliğini, İslam'ın toplumsal boyutlarını, İslam'ın bir din olarak bireyciliğe, bireysel hayata, ruhbanlık ve keşişliğe, yalnızlığa, toplumdan uzaklaşmaya, yani inzivaya karşı olduğunu, fabllarla ve çeşitli izah biçimleri ve örneklerle ele almış, onlarla ilgili ilginç ve bugün de geçerliliğini koruyan ve tartışıla da bilecek görüşler ortaya koymuştur." (Okumuş, 2006: 64)

Bütün bu hususlar, Mevlânâ'nın toplumsal konulara ve bu bağlamda din-toplum ilişkilerine verdiği önemi göstermektedir. İşte bu çalışmada amaçlanan, Mevlana'da din-toplum ilişkilerini anlamaktır.

1. TOPLUMUN MÂNÂ ÜZERİNE İNŞASI ve DİN-TOPLUM İLİŞKİLERİ

"Mevlânâ'ya göre toplum, bireylerin matematiksel toplamından ibaret değildir. Toplum, salt bireylerin suretlerinin tek tek bir araya gelmesiyle oluşmaz. Toplumu toplum yapan suret değil, mânâ ve ruhtur. Bir mana etrafında birleşmeyen bireylerin oluşturduğu birliktelik, bir sürüden farksızdır. Mevlânâ, *Mesnevî*'de (1991: VI, 241-242), tek bir kişinin bir kaledeki topluluğa karşı nasıl üstün geldiğini anlattıktan sonra üstün gelmenin nasıl gerçekleştiğini şu satırlarla izah etmektedir" (Okumuş, 2006: 64):

Tanrı kudreti, ona öyle bir ordu vermiş ki tek başına bir topluma saldırıyor.

Gözüm, o eri görünce sayı çokluğu gözümünden düştü.

Yıldızlar çoksa da güneş birdir ve bütün yıldızlar da onun önünde darmadağın olur, görünmezler.

Binlerce fare baş kaldırsa kedi, ne korkar, ne çekinir.

Nasil olur da fareler, toplanıp kedinin karşısına çıkarlar? Onlarda böyle bir yürek yoktur ki.

Topluluk, suret bakımından olursa beyhudedir. Kendine gel de Tanrı'dan mâna topluluğu iste.

Topluluk, bedenlerin çokluğundan meydana gelmez. Cismi de isim gibi yel üstünde duran bir şey bill!

Farelerin yüreklerinde topluluk kudreti olsaydı kızarlar, gayrete gelirlerdi de birkaç tanesi bir araya gelir;

Fedai gibi aman vermeden kediye saldırırdı.

Bir tanesi gözünü ısırır, oyar, öbürü kulağını dişleyip yırtar,

Bir başkası yanını delerdi. Kedi de bu topluluktan kurtulamazdı.

Fakat Farede topluluk için yürek yoktur. Kedinin sesinin duydu mu akli başından gider.

Hilebaz kedinin önünde kuruyup kalır. İsterse farenin sayısı yüz bin olsun, ne çıkar?

Koyun sürüsü çok olmuş, kasaba ne gam? Akıl çokluğu, uykuyu defedebilir mi?

Mülkün sahibi Tanrı'dır. Topluluğu o verir, bu yüreği o ihsan eder de aslan, yaban sığırı (Gölpınarlı'da yaban eşeği- 1985: VI, 462) sürüsüne atılır.

On çatallı boynuzları olan yüz binlerce yiğit geyik aslanın saldırısına karşı, âdeta yok olur.

"Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Mevlânâ'ya göre grup, topluluk veya toplum, kuru kalabalıklardan farklı bir olgudur. Yukarıdaki metinde, yıldız ve güneş, kedi ve fare, aslan ve geyik, koyun ve kasap, akıl ve uyku metaforlarıyla sayıca çokluğun, topluluğu veya toplumu ifade etmediği ortaya konulmaktadır. Topluluk, cemaat veya toplumu meydana getiren bireyler, bir mana ve ruh birliği oluştururlar. Nitekim Mevlana, yukarıdaki beyitlerde topluluğun, suret bakımından olması

durumunda beyhude olacağını; topluluğun, bedenlerin çokluğundan meydana gelmeyeceğini belirterek bu gerçekliği açıkça vurgulamaktadır. Mevlânâ aynı hususu (Gölpınarlı, 1985: I, 553-554), *Mesnevî*'nin başka bir yerinde şöyle ifade etmektedir” (Okumuş, 2006: 65):

Adları yayılmış Hârût'la Marut gibi hani. Onlar da ululanmaları yüzünden zehirli ok yediler.

Onlar, mukaddes, kutlu yaratılışlarına güvendiler. Fakat su sığırının arslana güvenmesi de nedir?

Onun yüz boynuzu olsa da bunlarla korunmaya bir çâre arasa, erkek arslan, gene onun boynuzunu kırar, gene onu paralar-gider.

Oklu kirpi gibi bedeni boynuzlarla dopdolu olsa arslan, çâresiz, öldürecektir onu.

Balta ağaç dallarının çokluğundan korkar mı hiç? Ağacı keser, biçer, paramparça eder-gider.

Odun çok olmuş, yalına ne gam. Kasap, koyun sürüsünden hiç korkar mı?

Mânâya karşı şekil, sûret, pek zayıftır; göğü baş aşağı eden, ondaki mânâdır.

“*Mesnevî*'de bu beyitlerde ve diğer pek çok beyitte toplumu toplum yapanın mânâ etrafından toplanmak olduğu, toplumun insanların ancak *biç şuur* ile bir arada bulunmaları sonucu gerçekleştiği, inşa olduğu vurgulanmaktadır. Mevlânâ'nın bu yaklaşımının, modern sosyolojinin toplum görüşleri, örneğin Durkheim'in toplum görüşleri ile mukayese edildiğinde, yüzyıllarca önce ne kadar da *ileri* bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.” (Okumuş, 2006: 65)

Mevlana, yukarıdaki metinlerde esasen toplumu toplum yapan mânânın maneviyatla, Allah'ın dileğiyle elde edilebileceğini söylemekte ve bu yaklaşımıyla daha başta toplumu izah ederken dini işin içine katmaktadır. “Tanrı kudreti, ona öyle bir ordu vermiş ki tek başına bir ümmete saldırıyor”; “Kendine gel de Tanrı'dan mânâ topluluğu iste”; “Mülkün sahibi Tanrı'dır. Topluluğu o verir, bu yüreği o ihsan eder de...” gibi ifadeler, onun toplumun inşasında ilahî iradenin önemine işaret ettiğini göstermektedir.

2. TOPLUMSAL BİR VARLIK OLARAK İNSAN ve DİN-TOPLUM İLİŞKİLERİ

“Mevlânâ'nın toplumsal yaşamda insanlar arasındaki ilişkilerin, insanların birbirleriyle buluşup tanışmalarının önemini belirtmesi meyanında zikrettikleri de (Gölpınarlı, 1985: VI, 399), toplumdaki *anlamsallığı* anlatması bakımından buraya getirilebilir:

İşte o ulular ulusu Peygamber, bu yüzden rahipliği, dağlara çekilip yalnızca kulluk etmeyi men' etti.

İnsanlar birbirleriyle buluşsunlar, görüşüp tanışsınlar diye rahipliği kaldırdı; çünkü o bakış, o görüş, bahttır, devlettir, ölümsüzlük iksiridir.

Mevlânâ bir başka yerde (Gölpınarlı, 1985: V, 104) yalnız yaşamanın, inzivaya çekilmenin, keşişliğin İslam'da olmadığını “Selam almak, Peygamber'in “Müslümanlıkta keşişlik yoktur” sözünü anlatış” başlığı altında ifade etmektedir.

Mevlânâ'ya göre (1957: IV, 231) insanın insan olması toplumsallığına bağlıdır, yani toplum hayatı yaşamak insanın aslî özelliğidir. Öyle ise benlikten geçmek ve insana sarılmak gerekir. “Hadî şu benlikten geç, herkesle karış kaynaş. Kendinde kaldıkça habbesin, bir zerresin, fakat herkesle birleştin kaynaştın mı ummansın, madensin.”

Mevlâna, genel insan ve toplum yaklaşımlarından anlaşıldığına göre insanı, toplumdan ayrı bir varlık olarak düşünmemektedir. Birey, toplumsal bir varlıktır ve toplumun bir parçasıdır. Toplumun bir parçası olarak birey, bir bütün olarak toplumdan ayrı düşünülemez. Mevlânâ (1990: 112) bunu “Bir şeyin cüz'lü, küllü'nden ayrı olamaz ve her zaman cüz, küllü ile beraber bulunur.” şeklinde ifade etmektedir.” (Okumuş, 2006: 65-66)

Mevlânâ (Gölpınarlı, 1985: VI, 88-93), kuş-hoca diyalogu yoluyla kuşun ağzından yalnızlığın İslam'da yerinin olmadığını anlatmaktadır. O, insanın toplum içinde yaşamasını, Peygamber'in Sünneti olarak zorunlu görmektedir. İnzivaya çekilmek, rahiplik, ruhbanlık, sosyallığın dışına

çıkmaq, ona göre bid'attir. Hz. Peygamber, İslam ümmetine yalnızlığı yasaklamıştır. Ona göre (Gölpınarlı, 1985: VI, 89-90);

“Cum’a namazı kılmak, namazı cemaatle kılıp halka iyi işleri buyurmak, kötülükten kaçınmak şarttır.

Sabredip kötü huyluların eziyetini çekmek, halka bulut gibi fayda vermek gerek.

A babam, insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır; taş değilsen taşla topaçla işin ne?

Acınmış ümmete katıl; Ahmed’in sünnetini bırakma, onun buyruğuna uy.

İstedığı şey ekmek olan kişi, eşek gibidir; onunla konuşmak, rahipliğin ta kendisidir.

Halkı korumak, halka yardım etmek, düşmanla savaşmak için arslan gibi er, o vakit eminlik olmayan yere gelir, dayanır.

Yolcu, düşmanla yoldaş oldu mu, yiğidin erlik damarı o zaman kabarı; yiğitlik o vakit belli olur.

O peygamber, kılıç peygamberi olduğundan ümmeti de saflar yaran erlerdir, yiğitlerdir.

Bizim dinimize uyan savaştır, saldırdır, İsa dinine uyansa mağraya, dağa çekilmektir.

Kuş, işe gerçeklikle sarılmak gerek dedi; yoksa insanın dostu eksik olmaz.

Dost old a sayısız dost gör; dost olmazsan dostların olmaz, yardım da görmezsin.

A temiz kişi, Şeytan kurttur, sen de Yusuf’a benziyorsun; sakın Yakub’un eteğini bırakma.

Kurt, çok kere sürüden ayrılıp yalnız başına giden kuzucağızı tutar.

Sünneti, topluluğu bırakan kişi, bu yırtıcı canavarlarla dolu yerde kanını dökmez de ne yapar?

Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer; yolsuz, yoldaşsız, darlığa düşersin.

Görüldüğü gibi, Mevlana, toplumla birlikte yaşamayı, toplumun sorunlarıyla yüzleşmeyi, dostlar edinerek toplumsallaşmayı Sünnet’in ta kendisi olarak görmektedir. Aslında burada Sünnet’le hem Peygamber’in Sünnet’ine hem de Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e işaret vardır.

Mevlana (Gölpınarlı, 1985: VI, 90-91), toplumsal yaşamın zorluklarla dolu olduğunu, toplumda kötü insanların hep problem olduğunu dile getirmekte ve toplumsallığın, toplumsallaşmanın, toplum içinde yaşamının dini yaşamakla aynı anlama geldiğini ifade edercesine din yolunun da tehlikelerle dolu olduğunu söylemektedir:

Din yolu, her kötü yaradılışın gideceği yol değildir; bu yüzden de tehlikelerle dopdolu bir yoldur.

Bu korkulu yoldaki sınamalar, unu kepekten ayırdeden elek gibi yüreklileri yüreksizlerden ayıre eder.

Mevlana (Gölpınarlı, 1985: VI, 91-92) toplum halinde doğru bir şekilde yaşamının neşe ve mutluluğun da yolu olduğunu savunur:

Yol nasıl bir yoldur? Yolcuların ayak izleriyle dopdolu bir yol; dost nasıl dosttur? Kararlarıyla sana merdivenlik eden, aklıyla seni yücelten dost.

Tutalım, ihtiyata uydun da kurt sana raslamadı; topluluktaki neşeyi bulamazsın ki.

Bir yolda yalnız olarak boş bir halde yol alan, yoldaşlara giderse, neşesi birken yüz olur.

A yoksul, eşek bile ağır canlıyken, dostları yüzünden neşelenir, güç-kuvvet bulur.

Kervandan ayrılıp yol alan eşeğe o yol, yorgunluk yüzünden yüz kat ağırlaşır.

Yalnız başına o çölü, o ovayı alıncaya dek ne kadar nodullanır, ne kadar sopa yer.

O eşek der ki sana: Bu sözü iyi dinle: Eşek değilsen böyle yalnız başına yola düşme.

Yolu gözeterek yalnız başına hoş bir halde yol alan, şüphesiz yoldaşlarla daha hoş gider, daha güzel yol alır.

Bu doğru yolda her peygamber, mucize gösterdi, yoldaşlar aradı.

Duvarların yardımı olmasaydı evler, barklar dik durabilir miydi hiç?

Her duvar, öteki duvarlardan ayrı olsa tavan, muallak olarak havada nasıl durur?

Katiple kalem yardım etmese kağıtlara rakamlar yazılabilir mi hiç?

Birisinin döşediği şu hasır, örülmemiş olsa, yel kapar, götürür verir.

Tanrı, her cinsi çift yarattı; bu yüzden de sonuçlar, toplumdan belirdi.

Mevlânâ, toplumsal hayatın insan için zorunlu olduğunu, İslam Peygamberi'nin, Hıristiyanlıkta veya bazı mistik anlayış ve uygulamalarda olduğu gibi yalnızlığı, bireyleşmeyi, toplumdan uzaklaşmayı, inzivayı ifade eden rahipliği, kulluk adına dağlara çekilmeyi savunmadığını, tersine, "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için de sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'na karşı sorumluluğunu en iyi yerine getireninizdir" (49/Hucurat, 9-13) ayetini tefsir edercesine, insanlar birbirleriyle buluşsunlar, görüşüp tanışsınlar diye kaldırdığını ifade etmektedir. Bu nokta, İslam'ın toplum hayatına, kolektiviteye, birarada yaşamaya verdiği önemi ortaya koyması bakımından önemlidir. Mevlânâ sonuçta Allah'ın insanları çift yaratmasının, insanların toplum halinde yaşamasının ve inzivaya çekilmemesinin gerekçesi olarak anlamaktadır.

3. "TOPLULUK RAHMETTİR": TOPLUMUN BİRLİĞİ

"İnsanı görünüşte küçük alem, ama hakikatte büyük alem olarak gören Mevlânâ (Gölpınarlı, 1985: IV, 85), "Topluluk rahmettir" hadisinden hareketle birlik halinde yaşamının, toplumdan ayrı hareket etmemenin önemine atıfta bulunur. Örneğin fare ile kurbağanın dostluk hikayesini (Gölpınarlı, 1985: IV, 407 vd.) anlatırken de, aslan, kurt ve tilkinin avlanma hikayesini (<http://www.yesilyol.net>) anlatırken de, daha baştan bu hadisi zikretmektedir." (Okumuş, 2006: 66)

"Mevlânâ (1990: 100-101), evlenmenin önemini anlatırken de aynı hadisi zikretmekte ve topluluğun insan için ne kadar anlamlı olduğunu izah etmeye çalışmaktadır:

İslam dininde evlenmemek yoktur. Topluluk rahmettir. (H) Mustafa (Allah'ın salati ve selamı onun üzerine olsun) toplulukla çalıştı. Çünkü ruhların topluluğunun çok büyük eserleri vardır. İnsan tek ve yalnızken bu eser hasil olmaz. Mescidleri yapmanın sırrı, mahalle halkının orada toplanması, Allah'ın rahmeti ve [elde edilecek faydanın] artmasıdır. Cami'yi şehir halkının toplanması için yapmışlardır. Kabe'yi ziyaret etmeği de dünyadaki insanların çoğunun, birçok şehirlerden ve iklim bölgelerinden gelip orada toplanmaları için vacip kıldılar.

Burada Mevlânâ, toplumun, toplumsallığın temelini evlenmeyi ve dolayısıyla aileyi yerleştirmektedir. Mevlânâ'nın toplumun varlığının devamını evlilikle izah etmesi, orijinal bir yaklaşım olarak görülebilir. İnsanın tek başına yaşayamayacağı ve bir eser hasil edemeyeceği vurgusu, insan için toplumun hayatiliğini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Bu yaklaşım, gerek Batı'da gerekse İslam dünyasında bazı ünlü düşünür ve bilim adamlarının görüşlerini önceleyen bir yaklaşımdır. Örneğin J. J. Rousseau ve İbn Haldun'un toplum yaklaşımları açısından durum böyledir.

Câminin Mevlânâ tarafından "tamamen" "sosyolojik" yorumu, oldukça dikkat çekicidir. Mevlânâ, *mescid*lerle mahalle birlikteliğinden *cami* ile şehir birliğine oradan da *Kâbe* ile evrensel birlikteliğe geçmekte ve böylece ibadet yerlerinin sosyal anlamını ortaya koymaktadır. Esasen Mevlânâ, bu yaklaşımıyla ibadet yerlerini sosyolojik temelde anlamlandırmakta, toplumsal hayat için onların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır."

Topluluğun rahmet oluşunu evlilik, aile, mahalle, cami ve Kâbe çerçevesinde izah etmesi, Mevlânâ'nın aileyi, toplumsal hayatın zorunluluğunu, cami ve Kâbe'yi toplumsal hayatın, biraraya gelmenin gereği olarak ele alması, din-toplum ilişkileri açısından dikkate değer bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Mevlânâ, (1991: II, 165), "Topluluğa dost ol. Zira kalabalık ve kervan halkının çokluğu, yol vurucuların belini kırar, onları kahreder."

diyerek birlik olmanın, dayanışma halinde bulunmanın birey için ne kadar önemli olduğunu (Tekin, 2005: 64) belirtmiş olur.

Mevlânâ için (1988: 131) toplumda birlik halinde olmak, son derece önemlidir:

Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın! Başınızdaki kaçamak heveslerinizi atın!

Mademki hepiniz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa sultanı emrediyor: Vefasızlık etmeyin!

Cemaatten bir an bile ayrılmamanın şeytanın hilesinden ibaret olduğu görüşünde olan (1991: II, 166) Mevlânâ, topluluktan ayrılmamanın çok tehlikeli bir şey olduğunu kurt-kuzu metaforuyla anlatmaya çalışır. Mevlânâ'nın yaklaşımında (1985: 90)

Kurt, çok kere sürüden ayrılıp yalnız başına giden kuzucağızı tutar. Sünneti, topluluğu bırakan kişi, bu yırtıcı canavarlarla dolu yerde kendi kanını dökmeyi de ne yapar? Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer; yolsuz, yoldaşsız, darlığa düşersin.

Mevlânâ, aynı yerde buradaki kurdun şeytan olduğunu da belirterek topluluktan ayrılmamanın tehlike boyutlarını ortaya koyar.

Meşhur Osmanlı düşünürlerinden Kınalızâde Alî Efendi (Ali Efendi, ty.: 137), Mevlânâ'nın toplum yaklaşımından hareketle insanların bir araya gelerek yaşamalarının zorunlu olduğu üzerinde durmaktadır:

Bilindiği gibi insan uzuvlarından bazıları âmir, bazıları da âmir uzva bağlıdır. Meselâ: Ciğer, insan ruhunun canlı kalmasında kalbe muhtaçtır. Kalp de tabii ruhla ciğere muhtaçtır. İkisi de şahsın rûhu ve his kuvveti bulmak da dimağa, dimağın canlılığının korunmasında da kalp ve ciğere muhtaçtır. Bunun gibi insanların bazıları reis (idareci), bazıları da idare edilendir. Bazıları bazısından istifade eder. Her biri bir yönden birbirlerine muhtaçlardır. Bu duruma göre insanların kendi cinsleri ile bir arada yaşamaları, birbirlerine yardımda bulunmaları zarurîdir.

Mesnevî:

İnsanoğlu birbirlerinin uzuvlarıdır.

Çünkü hepsi aynı cevherden yaratılmışlardır.

Eğer uzuvlardan biri hastalanırsa,

Diğer uzuvlarda huzur ve rahat kalmaz...

İnsanlardan ayrılıp, dağ başlarında ve mağaralarda yaşayanlar, bunu dindarlık ve insanlık kemali zannedenler vardır.

Mevlânâ (Gölpınarlı, 1985: IV, 67-72) *Mü'minlerin kardeşliği* konusuna da ayrı bir önem vermektedir. "İnananlar kardeşler" ve "Bilginler bir tek adamdır sanki" sözlerini anlatır; hele Davud'la Süleyman ve başka peygamberler, selam onlara, birdir; onların birini inkar edersen hiçbir peygambere inancın doğru olmaz; bud a birlik belirtisidir; hani bin evden birini yıktın mı, hepsi de yıkılır gider; bir tek duvar bile ayakta kalmaz; çünkü "Onların aralarından hiçbirini ayırtedemeyiz." Başlığı altında İslam kardeşliği konusunu öküz, eşek, kurt, aslan, güneş, arı ve benzerlerinden hareketle işlemektedir.

Mevlânâ'da toplumsal birlik ve bütünleşme gerçekten de çok önemlidir. O nedenle Mesnevî'de bu konu üzerinde ısrarla durur. Örneğin Mescid-i dirarcıların amacının toplumu bölmek olduğunu söyler (Gölpınarlı, 1985: II, 408 vd.). Ama çok ilginçtir ki, farklı düşünce ve yaratılıştaki insanların da, tıpkı arslan, kurt ve tilkinin birlikte avlanmaya gitmeleri misali, toplumda birlikte yaşamaları gerektiğini, "Topluluk rahmettir" hadisiyle izah etmeye çalışır (Gölpınarlı, 1985: I, 517).

Esasen Mevlânâ'nın topluluk vurgusu, onun tevhid ve vahdet-i vücûd anlayışıyla paralellik arz etmektedir. Birlik, her şeyden önce gelir. Tevhidi birliktelik, sadece Allah'ın birliğini değil, *sosyal birliği* de ifade eder. İslâm, tevhid inancıyla iman planında Allah'ın birliğine, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına inanmayı getirirken sosyal planda hem kurumları arasında anlamlı bir bütünleşme olan sosyal bir yapı meydana getirmekte, hem de bireyleri böyle bir sosyal yapının gerektirdiği rolleri

icra etmeye hazırlanmaktadır (Bilgiseven, 1985: 312). Böylece birey-toplum ilişkisi de denge temelinde sağlanmış olmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Mevlânâ'nın yaklaşımında birey ve toplum aynı bütünün değişik boyuttaki görünüşleridir.” (Okumuş, 2006: 66-67)

4. NUHUN GEMİSİNE BİNMEK KURTULUŞ İÇİN TOPLUMDA KILAVUZLUĞUN GEREKLİLİĞİ

Mevlana (Gölpınarlı, 1985: IV, 86-87), toplumsal hayatta kılavuzsuz sapıklığa düşürüleni savunur. Kılavuzun ise içinde yaşanan zamanın peygamberi, yani şeyh olduğunu ve dolayısıyla şeyhe tabi olmak gerektiğini iddia eder. Bu iddiasını bir hadisle destekler:

“Ümmetim Nuh’un gemisine benzer; o gemiye giren kurtuldu, girmeyen boğuldu gitti” hadisini anlatır

Peygamber bunun için buyurdu ki: Zamâne tufanına karşı gemiyim ben.

Ben ve Sahâbem, Nuh’un gemisine benzeriz; kim bu gemiye el atar, girerse kurtulur.

Şeyhle oldukça çirkinlikten, kötülükten uzaksın; gece, gündüz yürümedesin; fakat gemide oturmuşsun.

Canlar bağışlayanın canına sığınmışsın; gemiye girmiş, uyumuşsun ama yol almadasın, gitmedesin.

Zamanın peygamberinden ayrılmak; kendi hünerine, kendi dileğine pek dayanıp güvenme.

Arslansın ama kılavuzsuz gidersen kendini görürsün, sapık olursun, aşağı bir hale düşersin.

Kendine gel de ancak şeyhin kanatlarıyla uç; uç da şeyhin yardımını gör, ordusunu seyret.

Mevlânâ, başka bir yerde (Gölpınarlı, 1985: IV, 218-219), “Ey elbisesine bürünen” ayetini tefsir ederken Hz. Peygamber’i ikinci Nuh olarak tasvir etmekte ve şöyle demektedir:

Şu toplumun önünde, gökyüzünün mumuna benziyorsun; gizlenmeyi, yalnızlığı bırak.

Yalnızlık vakti değil, topluma karış; doğru yolu göstermek, Kafdağı’dır; sen de Zümrüdüanka’sın.

Son çözümlemede Mevlana, peygamberleri, toplumun önderi ve kılavuzu olarak görür ve peygamberlerin olmadığı zamanlarda da bu işi yürütecek bir şeyhe tabi olmak gerektiğini savunur.

5. TOPLUMDA FARKLI MEZHEP VE AKIMLARIN VARLIĞI

Mevlânâ (Gölpınarlı, 1985: IV, 417 vd.), toplumda çeşitli mezhep ve akımların varlığını, hak yolun ortaya çıkması için gerekli görür.

6. SOSYOLOJİZM Mİ PSİKOLOJİZM Mİ?

“Mevlânâ'nın toplum ve cemaat görüşünü toplumu öncelendiği düşüncesiyle sosyolojist eğilimler içinde değerlendirenler olduğu gibi, bireyi öncelendiği varsayımıyla psikolojist eğilimler içinde görenler de olmuştur. Örneğin Nilgün Çelebi’ye göre (2001: 49) Mevlana Celaleddin Rumî, sosyolojisttir; zira Mevlânâ “birey-toplum ilişkisinde toplumu yücelten bir tavır içindedir. Mevlânâ'nın “Topluluk rahmettir, ayrılık azap” hadisiyle alakalı yaptığı yorum bireyciliği dışlayan, cemaatçiliği üstün tutan bir yorumdur.” A. Kurtkan Bilgiseven’e göre (1986: 57-62) ise Mevlânâ psikolojist bir toplum görüşüne sahiptir; çünkü Mevlânâ, toplumu izah ederken bireye önem vermekte, toplumun mahiyetini insanın kendini tanımak suretiyle (inrospektif usûl) anlayabileceğini ve toplumun mahiyetini anlamakla da kendini anlayabileceğini düşünmektedir.

Bize göre Mevlânâ ne sosyolojist ne de psikolojist ekolün toplum yaklaşımının dar kalıpları içerisine sıkıştırılarak izah edilebilir. Mevlânâ kendi sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vs. şartlarının etkisi altında yaşayan bir düşünür olarak kendine özgü yaklaşımıyla toplumu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmış ve aslında bireyi de toplumu da ayrı ayrı ele almış ve ikisi arasındaki

ilişkinin diyalektik bir ilişki olduğunu, bireyin toplum tarafından üretildiğini, ama toplumunda bireyin ürünü olduğunu savunmuştur.

Onun topluma olan vurgusu, örneğin Kur'an ve hadislerden hareketle cemaat hayatının rahmet olduğunu dile getirmesi, sosyolojist olduğu, toplumu her şeyin ölçüsü olarak gördüğünü, bireyin toplumun salt ürünü olarak değerlendirdiği anlamına gelmez. Nitekim onun bireye yüklediği anlam, toplum içindeki bireysel farklılıklara vurgusu, cemaat veya topluluk içindeki insanların çeşitli bireysel özelliklere sahip olduğuna dair yaklaşımı vs. Mevlânâ'nın sosyolojist olmadığını göstermektedir.

Mevlânâ'nın bireye verdiği önemden hareketle de onun psikolojist ekole dahil edilebileceği veya o ekolün yaklaşımları doğrultusunda anlaşılabilmesi hükmüne varmak doğru olmayabilir. Çünkü o son tahlilde toplumun ve cemaatin birey için ne kadar önemli olduğunu ispat etmeye çalışır." (Okumuş, 2006: 69)

Sonuç

Mevlânâ'nın eserlerini sosyolojik açıdan ele almak, Mevlânâ'yı daha doğru anlamaya, onun temsil ettiği çizginin zihniyet dünyasını daha iyi kavramaya, İslam toplumunun bazı özelliklerini doğru okumaya, onun toplumu İslamî bakış açısıyla nasıl yorumladığını doğru görmeye çok önemli katkılarda bulunacaktır. Bu çalışmada da Mevlânâ'nın din-toplum ilişkilerine yaklaşımı, sosyolojik açıdan ele alınmaya çalışılmıştır; fakat onun konuya yaklaşımının çok daha geniş bir düzeyde ele alınması gerekir. Onun yönetici, alim ve halk (yönetilen), zengin-fakir, hakikatı ayırt eden-etmeyen, Müslüman-kafir, samimi-gösterişçi, avam-aşık, avam-havas, köylü şehirli, köle-hür gibi ayrımlara dayanan toplumsal tabakalaşma yaklaşımı, statüyle ilgili görüşleri, toplumu iş bölümüne göre okuması, ekonomik yaklaşımları, toplumsal değişim görüşü, lider ve büyük adama dair yorumları, toplumu çeşitli kategoriler dahilinde değerlendirmesi, sosyal gruplar hakkında getirdiği yaklaşımlar, sosyalleşme yaklaşımı, aşkın toplumsal boyutuyla ilgili görüşleri, toplumu din ve maneviyatla izah etmesi, İslam'ın toplum yaklaşımını izah etmesi, Peygamberlerin toplumsal liderliğiyle ilgili değerlendirmeleri, toplumda çeşitli mezhep ve akımların varlığının sebeplerine dair açıklamaları vs. Mevlânâ'nın sosyal konulara ve din-toplum ilişkilerine ilgisinin genişliğini göstermektedir.

Bu çalışmanın gösterdiği gibi Mevlânâ, insanlar için toplumsal hayatı zorunlu olarak görmekte, bu zorunluluğu da bizzat din ve maneviyat ile, İslam Peygamberi'nin Sünnetiyle izah etmeye çalışmaktadır.

Denilebilir ki Mevlânâ'nın din-toplum ilişkilerinde din merkezî önemdedir; Esasen Mevlânâ toplumu din veya tersine dini toplum olarak izah etmektedir. Onun toplum yaklaşımında, peygamber, derviş, sufi, arif, şeyh, zâhid, muhlis, riyâkâr, Müslüman, kâfir, münafık, Hıristiyanü Yahudi, Zerdüş, Mecusi, Mutezile, Cebriler, Ehl-i Sünnet, Kur'an, Sünnet, Sahâbe ve halife gibi dinî kavram ve olgular, belirleyicidir. Ayrıca belirtilebilir ki, Mevlânâ, toplumla ilgili konuları ele alırken ayet ve hadislerden destek almayı bir yöntem olarak tercih etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktay, Yasin (2005). Mevlâna'ya Sosyolojik Bir Yaklaşım (Mülakat). *Bilgi Yolu*. 5/8, ss. 5-10
- Ali Efendi, Kınalızâde (ty.). *Devlet ve Aile Ahlakı*. Haz. A. Kahraman. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser
- Bilgiseven, A. Kurtkan (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz
- Bilgiseven, A. Kurtkan (1986). *Genel Sosyoloji*. 3. bs. İstanbul: Divan
- Çelebi, Nilgün (2001). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1985). *Mesnevî ve Şerhi*. c. I-VI. 2. bs. İstanbul: MEGSB
- Mevlânâ (1988). *Mevlânâ'nın Rubaileri*. Çev. M. N. Gençosman. İstanbul: MEGSB
- Mevlânâ (1990). *Fîhi Mâfih*. Çev. M. Ü. Anbarcıoğlu. İstanbul: MEGSB
- Mevlânâ (1991). *Mesnevî*. Çev. V. İzbudak. (Gözden geçiren: A. Gölpınarlı) İstanbul: MEGSB
- Mevlânâ (1957). *Divân-ı Kebîr*. Çev. A. Gölpınarlı. İnkılap ve Aka: İstanbul
- Mevlânâ (2006). *Mesnevî*. <http://www.yesilyol.net/modules.php?name=mesnevi&op=content&tid=5&query=topluluk>, 24.03.2006
- Okumuş, E., "Mevlana`da Sosyolojik Okuma", KHukA Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 9, Sayı: 2, 2006, ss. 63-70
- Tekin, Mustafa (2005). *Mevlana Pergelinde Toplum*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müd.